

SO‘ZLASHISH VA SUKUT SAQLASHNING INSON SALOMATLIGIGA TA’SIRI HAQIDAGI MAQOLLAR SEMANTIKASI

Abdullayeva Nozima Anvarxonovna

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti tayanch doktoranti

ORCID ID: 0009-0004-6160-8252

e-mail: nozima.anvarxonovna@gmail.com

Annotatsiya: Ilmiy maqolada so‘zlashish (rost, yolg‘on) va sukut saqlashning inson salomatligiga ta’siri xalq og‘zaki ijodida xususan, o‘zbek, ingliz va arab tillaridagi maqollar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda so‘zlashish orqali inson salomatligiga yetkaziladigan foyda va zarar kasalliklar, jarohatlar maqollar yordamida ochib beriladi. Turli madaniyatlarda so‘zlashish va sukut saqlash ruhiy va jismoniy salomatlikning muhim omili sifatida talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: maqol, o‘zbek, ingliz, arab tili, so‘zlashish, til, sukut, salomatlik, jarohat

KIRISH

Paremiologiya hozirda tilshunoslikda samarali o‘rganilayotgan sohalaridan biri bo‘lib, ularning ma’no mundarijasi xilma-xilligi, turli xalqlarda mavjudligi yanada chuqur o‘rganishni taqozo etadi. Ma’lumki, inson va uning salomatligi doim eng asosiy mavzulardan bo‘lib, bu mavzu maqollarda ham o‘z aksini topgan. Asrlar osha salomatlik haqidagi maqollar o‘z o‘rnini egallab, mustahkamlab boradi. Ayniqsa, inson faoliyatining asosiy qismi bo‘lgan nutq jarayoni va uning salomatlikka turlicha ta’sirini maqollar ma’no guruhida mavjudligi so‘zlashishning inson hayotida naqadar muhim o‘rin egallashini ko‘rsatib beradi.

Inson salomatligi nafaqat jismoniy, balki ruhiy omillar bilan ham chambarchas bog‘liq. Ruhiy holatni barqarorlashtirishda muloqot, ya’ni o‘z fikr va kechinmalarini so‘z orqali ifodalash muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq og‘zaki ijodining muhim janri bo‘lgan maqollarda inson hayotiga oid ko‘plab falsafiy qarashlar mujassam bo‘lib, ular orasida so‘zlashish va sukutning salomatlikka ta’siri alohida o‘rin tutadi. Ushbu maqolada uch til — o‘zbek, ingliz va arab tillaridagi maqollar misolida mazkur masala tahlil qilinadi.

TADQIQOT MATERIALI VA USULLARI

Tadqiqot materiali sifatida o‘zbek, ingliz va arab tillarida keng tarqalgan, so‘zlashish va dardni aytish bilan bog‘liq maqollar tanlab olindi. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: tavsifiy (deskriptiv) tahlil; semantik tahlil; taqqoslamali-lingvomadaniy tahlil.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bir-biriga qardosh bo‘lmagan ingliz, o‘zbek va arab tillaridagi maqollar ustida izlanishlar olib borilar ekan bu millatlarga mansub xalqlar hayotida so‘zlashishning inson salomatligiga ta’siri mavjudligi maqollar yordamida yoritib berilganiga guvoh bo‘lindi.

So‘zlashish va nutqiy jarayonni bevosita inson salomatligiga ta’sirini ikki turga ajratish mumkin. 1. Gapisirish/So‘zlashish, 2. Sukut saqlash.

O‘zbek tilida so‘zlashish orqali inson salomatligiga ta’sir ko‘pincha tanaga zarar ya’ni jarohat yetkazish orqali sodir bo‘lishi ta’kidlanadi. Masalan, *Tilingga ehtiyot bo‘l, tishing sinmasin* maqoli noo‘rin so‘zlash orqali kishi jarohat olishi mumkinligidan ogohlantiradi. *To‘g‘ri so‘z bosh yorar* maqoli esa kishi qancha rostgo‘y bo‘lsa o‘ziga shuncha zarar yetkazishini yoinki rost so‘zni ham boshqa usulda tinglovchiga yetkazish kerakligini anglatadi. Inglizlarda esa *Better a lie that heals than a truth that wounds* [bete e lay zet hilz zen e truz zat uandz] yaralaydigan haqiqatdan davolovchi yolg‘on yaxshi – maqoli o‘zbek tilidagi maqol anglatgan muammoga yechim bo‘la oladi.

Inson ma'lum bir maqsadiga erishish uchun o'z nutqini bezab, tinglovchisini maqtab ortiqcha aytgan so'zlari zararli bo'lib, bu haqida *Xushomad so'zlagan til yalab-yalab yara etadi* maqoli ogohlantiradi. Albatta bu maqol majoziy ma'noda yara ma'nosini anglatmoqda. *Begim degancha kishining beli sinar* kabi maqollar so'zni tanlab gapirishni, mansabdor shaxslarga qanday muomala qilish kerakligini, shuningdek, bir noto'g'ri gap bilan inson o'zi yoki boshqalarga jarohat yetkazishi mumkinligini bildiradi.

Yuqoridagi maqollar ma'nodoshlarini ingliz xalqiga mansub paremiologik lug'atlarda ham uchratish mumkin. Masalan, *The tongue breaks bone, and herself has none* [ze tang breyks beun, end herself has nan] – Til suyaksiz lekin suyak sindirar, *The tongue is more venomous than a serpent's sting* [ze tang iz mo venms zen e sepents sting] – Til ilon nishidan ham zaharliroq, *Words cut more than swords* [uords kat mo zen svords], *The tongue is not steel, yet it cuts* [ze tang iz not stil, yet it kats] – Til po'lat emas lekin keskir maqollari tilning jarohati o'ta qattiq va zaharli ekanligini anglatadi, *Under the tongue men are crushed to death* [ande ze tang men a: krashd tu dez] – Tilni deb kishilar o'limga mahkum maqolida til insonni hayoti yakunlanishiga sabab bo'luvchi omil ekanligini ta'kidlamokda. Berilgan maqollarga qarshi o'laroq ingliz tilida *Hard words break no bones* [ha:d uods breyk nou bouns] qattiq so'zlar suyak sindirmas maqoli bor bo'lib, bu maqol orqali insonlarni ayrim kishilar gaplariga jiddiy e'tibor qaratmaslikni maslahat beradi.

Yaxshi so'zning salomatlikka ta'sir darajasini quyidagi maqollardan anglashiladi. *Yaxshi gap - dil davosi*, *Yaxshi gap – yurak darmoni*, *Shirin so'z – shifo*, *Shirin so'z o'likni ham tiriltiradi* kabi.

Kishi o'z dardi haqida gapirishi yoki uni sir tutishi hamda uning oqibatlari turli xalqlar maqollarida o'z aksini topgan. O'zbek maqollarida dardni aytish ruhiy yengillik va shifo manbai sifatida talqin qilinadi: *Aytilgan dard — yarmi davo*. *Dardni yashirsang, istimasi oshkor qiladi*. *Til yurakning tarjimoni*. Bu maqollarda so'zlashish inson ichki kechinmalarini tashqariga chiqarib, ruhiy bosimni kamaytirishi ta'kidlanadi.

Ingliz xalq maqollarida ham muloqotning ruhiy salomatlikka ijobiy ta'siri ko'rsatib o'tiladi: *A problem shared is a problem halved* [e problm sherd iz e problm halvd] – aytilgan dard – yarmi tuzalgan. *Bottled-up emotions make you sick* [botld ap emoshns meik yu sik] – yashirilgan tuyg'ular kasal qiladi. Ushbu maqollar G'arb madaniyatida ochiq muloqot va his-tuyg'ularni yashirmaslik salomatlik garovi sifatida qaralishini ko'rsatadi.

Arab maqollarida so'zlashish va sukut masalasi chuqur falsafiy ma'noga ega:

إن كتمته في الحشا ضرر، إن شكيته في العدا سره [in katamtuh fil hashha zorrahu, in shakiyyatuh fil ado sarrahu] - agar sirni yashirsam zarar keltiradi, dushmanim eshitsu xursand qiladi,

الكلام يخفف الألم [alkalimatu yuxafiful alam] so'zlar og'riqni yengillashtiradi, ya'ni dardni aytish, hamdard topish kasalni yarim sog'ga aylantiradi.

الصمت مرض [assomtu mariz]- sukut kasallikdir.

Bu maqollarda dardni ichga yutish zararli, biroq uni ishonchli shaxsga aytish zarur ekani uqtiriladi.

Uch tildagi maqollarni taqqoslash shuni ko'rsatadiki: barcha madaniyatlarda so'zlashish manerasi inson salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatib, ruhiy yengillik bilan bog'lanadi; sukut va ichki bosim salomatlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi; maqollar xalqning psixologik tajribasini aks ettiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'zbek, ingliz va arab tillaridagi maqollarda so'zlashish inson salomatligining muhim omili sifatida talqin qilinadi. Dardni aytish — ruhiy yengillik va sog'lomlikka eltuvchi yo'l, sukut esa ko'pincha ichki zo'riqish va kasallik manbai sifatida baholanadi. Bu holat maqollarning nafaqat lingvistik, balki psixologik va ijtimoiy ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi. Shuningdek, so'zlashishning inson salomatligida muhim o'ringa ega ekanligi har uch xalq maqollarida aniq ifodalab berilgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. U. Mayder. English medical proverbs. – USA. Modern philology N#32 -1934-35, 82b.
2. X.Berdiyev, R.Rasulov. O'zbek tilining paremiologik lug'ati.- Toshkent, 1984. 135b.

3. U. Mayder. A dictionary of American proverbs. - New York, 1992. 68b.
4. Rozalind Ferguson. The Penguin Dictionary of Proverbs. – England, 2000. 47b.
5. Sh.Shorahmedov. Hikmatnoma -o‘zbek maqollarining izohli lug‘ati. -Toshkent,1990. 25b.
6. The Macmillan dictionary of English proverbs explained. - Great Britain, 1995. 45b.
7. Uolfgang Mayder. A dictionary of American proverbs. - New York, 1992. 157b.
8. The Macmillan dictionary of English proverbs explained. Great Britain, 1995. 49b.
9. Karimov, I. Xalq og‘zaki ijodi va ma’naviyat. — Toshkent, 2014. 38b.
10. الدكتور ابراهيم احمد. موسوعة الامثال الشعبية المصرية. القاهرة، 2003. القسم 4.